

Pedagogika II

Letní semestr

Akademický rok 2014/15

Metody a organizační formy výuky:

Výuka, vyučování, učení. Přímá a nepřímá výuka. Diferenciace a individualizace výuky.

Obsah

- Výuka, vyučování, učení,
- Výuka přímá a nepřímá
- Diferenciace výuky
 - Vnější diferenciace
 - Vnitřní diferenciace
- Individualizace výuky

Téma Vyučovací hodina, její typy a fáze: viz studijní podklad č. 8, Příprava učitele na výuku.

Výuka, vyučování, učení

- **Výuka – proces, v němž se žák** (žáci, skupina žáků; student, studenti, skupina studentů; frekventant apod.) **učí prostřednictvím učitele nebo vyučovacího zařízení** (stroje, programu apod.; toto technické zařízení je samozřejmě „prodlouženou rukou“ člověka - učitele). V procesu výuky učitel a žák vstupují do vzájemné interakce, v níž má učitel ve větší či menší míře vedoucí roli: výuku plánuje (stanoví její cíle, obsah, metody), realizuje a vyhodnocuje.
- **Činnost učitele** v této interakci se označuje jako **vyučování, činnost žáka – učení**.
- V běžné řeči se termíny vyučování a výuka často používají jako synonyma.

Přímé a nepřímé vyučování

Reálné situace výuky mají různé podoby podle uvedených aspektů –
různý charakter komunikace mezi žáky a učitelem a žáky navzájem,
různou míru aktivity/pasivity žáků atd.

Dvě krajní podoby:

1) Přímé vyučování:

Učivo → → → učitel = zdroj → → → žáci

2) Nepřímé vyučování:

Učivo → → → → → → → → → → žáci
↑
Učitel = facilitátor

Přímé vyučování

- Učitel předává žákům učivo přímo, je pro žáky jeho zdrojem.
- Forma výuky: frontální.
- Přímé vyučování je u nás tradičním přístupem k výuce.
- I dnes na našich školách převažuje.
- Snahy o modernizaci by neměly automaticky znamenat odmítání přímého vyučování (ačkoliv je takové apriorní odmítání v kruzích modernistů oblíbené).

Výhody přímého vyučování

- Šetří čas.
- Umožňuje názorné, srozumitelné a systematické podání učiva.
- Eliminuje chyby.
- Umožňuje učiteli projevit nadšení pro předmět („kdo chce zapalovat, musí sám hořet“), erudovanost a profesionalitu.

Nevýhody přímého vyučování

- Znalosti žáků jsou mělké (příliš mnoho učiva, žáci se pohybují pouze po povrchu, těžištěm jsou znalosti na úkor složitějších dovedností).
- Nevytváří prostor pro vnitřní diferenciaci (výklad učitele může být příliš složitý pro pomalejší a příliš snadný pro úspěšnější žáky).
- Umožňuje pasivitu žáků.
- Nerozvíjí kompetenci k učení (odpovědnost za učení žáků spočívá na učiteli – „Ten učitel nás nic nenaučil!“).

Nepřímé vyučování

- Žáci se k učivu hledáním, objevování prostřednictvím učebních úloh, problémových otázek, experimentů, pracovních listů apod.
- Učitel je žákům na cestě k učivu poradcem, pomocníkem, rádcem (facilitátorem – tím, kdo usnadňuje jejich cestu).
- Učitel má možnost monitorovat postup učení žáků, poskytovat jim zpětnou vazbu a diferencovat podle vzdělávacích potřeb jednotlivých žáků.
- Žáci přebírají část odpovědnosti za své učení (a část kontroly nad tímto učením).

„Jaká je tedy žádoucí podoba vyučování? Žádná univerzální odpověď neexistuje a přitom individuálních odpovědí je mnoho. ... Dobrý učitel se nepozná podle toho, zda vyučuje spíše přímo, nebo nepřímo, nýbrž podle toho, čemu se žáci v jeho hodinách naučí. ... Nezáleží na tom, zda učitelovy znalosti vycházejí z teorie nebo praxe, skutečné učitelské mistrovství se projevuje v každodenní práci učitele.“

(Starý, K. a kol., Pedagogika ve škole. Portál, Praha 2008. s. 21)

*„Jak má tedy učitel učit, aby se žáci něco naučili a při tom se naučili učit? Zjednodušeně řečeno musí vytvářet příležitosti k tomu, aby se žáci **mohli** učit, a vyvinout maximální úsilí, aby těchto příležitostí využívali.“*

(Tamtéž, s. 14)

Diferenciace a individualizace ve vyučování

Žáci jsou, pokud jde o jejich předpoklady a podmínky k učení, velmi diferencovaní; liší se svými vnitřními předpoklady i vnějšími podmínkami, které mají pro učení.

Vnitřní předpoklady:

- motivace
- předchozí znalosti a dovednosti
- pozornost
- paměť
- inteligence
- osobnostní vlastnosti (zejména volní)
- kompetence k učení
- styl učení

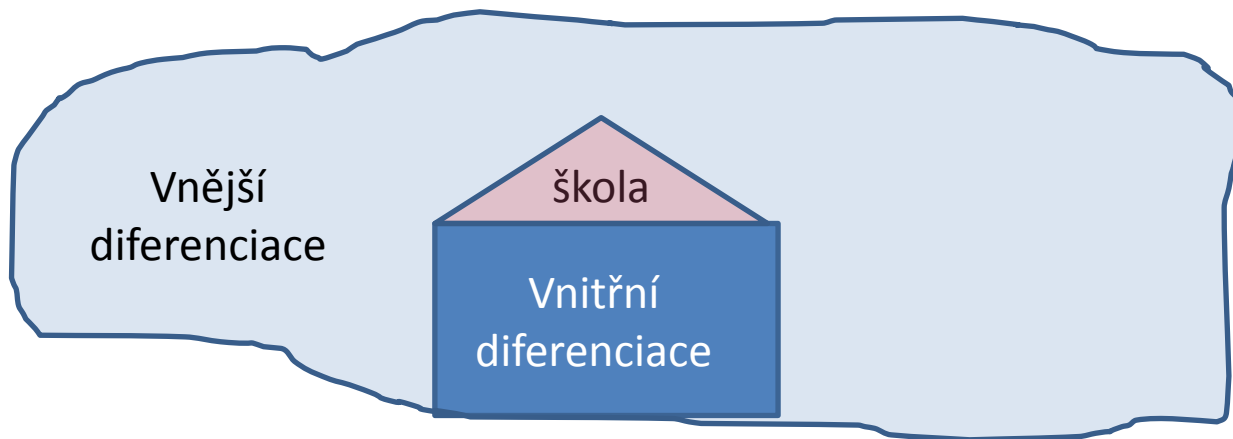
Vnější podmínky:

- rodinné prostředí (zázemí)
 - materiální vlastnosti prostředí,
 - nemateriální charakteristiky
- školní prostředí: každý žák jinak reaguje na
 - pedagogické podmínky školy a třídy
 - typ učiva, jeho aktuálnost a srozumitelnost
 - časové podmínky učení ve škole
 - způsoby vnější motivace k učení ve škole

Různým žáků proto vyhovují různé způsoby podání učiva, různé tempo apod. Proto se často tvoří skupiny žáků, kterým vyhovují podobné podmínky pro učení → diferenciaci.

Diferenciace = vytváření homogenních (homogenizovaných – žáci ani v těchto skupinách samozřejmě nemohou být úplně stejní) skupin žáků podle jejich předpokladů k učení a podmínek učení, které jim vyhovují.

Vnější a vnitřní diferenciacie

Vnější diferenciacie - homogenní (skupiny žáků vně školy:

rozdělování žáků do různých druhů škol – u nás na úrovni povinné školní docházky vydělování žáků do víceletých gymnázií a do praktických a speciálních škol, dále pak do různých druhů středních škol

Vnitřní diferenciacie - homogenní skupiny žáků uvnitř školy:

- Organizování ročníku do tříd podle prospěchu žáků
- Vydělování třídy uvnitř ročníku podle jiného kritéria (nadání žáci, žáci se specifickými poruchami učení...)
- Vytváření obsahových větví uvnitř ročníku (např. matematická a humanitní větev)
- Nabídka volitelných předmětů
- Nabídka některých vyučovacích předmětů ve variantách o různé obtížnosti (základní a pokročilá matematika...)
- Učitel vytváří pro výuku ve svém předmětu homogenní skupiny žáků uvnitř třídy, zpravidla pro část vyučovací jednotky (např. pro procvičování a opakování, ale i pro různý způsob prezentace učiva)
- Spolupráce žáků uvnitř třídy – pomoc lepších slabším
- Diferencované domácí úkoly

Vnitřní diferenciacie může být

- **stabilní** (skupiny žáků jsou relativně trvalé po dobu pololetí, školního roku i déle, přechody žáků mezi skupinami nejsou pravděpodobné – např. selekce do tříd podle výkonu; účinek tohoto uspořádání je v mnohém podobný jako u vnější diferenciacie)
- **pružná** (žáci se v průběhu školního roku scházejí v různých skupinách mimo svou kmenovou třídu, podle své volby volitelných předmětů a předmětů různé úrovně obtížnosti; dělení do skupin uvnitř třídy bývá spíše pružné – učitel žáka přeřadí do jiné skupiny, pozoruje-li jeho zlepšení či zhoršení)

Individualizace výuky*)

Individualizace výuky znamená přizpůsobení výuky **jednotlivým žákům**; jedná se tedy o formu diferenciaci dovedenou až k jednotlivému žáku. Individuální přístup umožňuje respektovat jedinečné vlastnosti a potřeby každého žáka a přizpůsobit jim především tempo učení, uspořádání obsahu a organizaci učební činnosti.

V podmínkách běžné práce ve škole je důsledná individualizace výuky velmi obtížně proveditelná; lze však (a je třeba) uplatňovat individuální přístup přinejmenším vůči žákům se speciálními vzdělávacími potřebami (tj. žákům mimořádně nadaným, zdravotně postiženým a zdravotně znevýhodněným).

Na individuálním přístupu ke každému jednotlivému žáku jsou založeny některé alternativní školy – např. daltonský plán.**)

*) K individualizaci výuky viz též studijní podklad č. 4.

***) Viz studijní podklad č. 8.

Pro a proti vnější diferenciaci

Vnější diferenciacie - vydělování žáků do různých škol, zvláště na úrovni základní školní docházky - je u nás mnoha účastníky veřejné diskuse považováno za diskriminační opatření. Zvláště je kritizováno časně vydělování dětí v 11 a 13 letech do víceletých gymnázií. Naproti tomu zastánci víceletých gymnázií argumentují, že žákům vyděleným do speciálních druhů škol lze mnohem více přizpůsobit výuku a dosáhnout tak u nich lepších výsledků, než kdyby zůstali v běžných školách.

Z rozhovoru redaktorů Respektu a Hospodářských novin, <http://nazory.ihned.cz/komentare/c1-61836590-videoduel-jsou-viceleta-gymnazia-uzitecna> z 13.3.2014:

Hlavní argumenty pro víceletá gymnázia:

- nadané děti najdou na víceletých gymnáziích podnětné prostředí
- děti, které zajímá učení, jsou „mezi svými“
- rodiče mají mít možnost volby, kde se bude jejich dítě vzdělávat

Hlavní argumenty pro společné vzdělávání alespoň do 15ti let:

- podnětné prostředí by mělo být na všech školách, pro všechny děti
- třídy, z nichž odejdou ti nejlepší, ztrácejí na rozmanitosti
- přijímací zkoušky na víceletá gymnázia vystavují děti neúměrnému stresu

Co zjistil projekt Stonožka (SCIO) o výsledcích žáků základních škol a víceletých gymnázií:

„...průměrný výsledek gymnázií byl statisticky významně (a to velmi významně) lepší než průměrný výsledek ZŠ. To platí nejen pro absolutní srovnání, ale i pro hodnocení již zmíněného relativního posunu. Společnost Scio jinými slovy zjistila, že víceletá gymnázia dosahují jak absolutně lepších výsledků, což je vzhledem ke kvalitě žáků očekávatelné, ale že dokážou potenciál svých žáků – v průměru – také lépe rozvíjet. Z toho samozřejmě nevyplývá, že každý gymnazista je lepší než každý žák ZŠ, a dokonce ani to, že každé gymnázium je v průměru lepší než každá ZŠ. Dodatečně jsme z našich dat zjistili, že v 9. třídě byl průměr každého gymnázia lepší než celkový průměr ZŠ, avšak obráceně přibližně 3 až 4 % ZŠ jsou lepší než celkový průměr gymnázií.“

<http://www.eduin.cz/clanky/scio-komentuje-jak-je-to-se-srovnanim-zakladnich-skol-a-viceletych-gymnaziu>, cit. 5.5.2015

V posledních desetiletích vedla diskuse o diferenciaci výuky k důrazu na potlačování vnější diferenciacie a využívání možností vnitřní, především pružné diferenciacie a individualizace výuky (koncept jednotné vnitřně diferencované školy).

„Projevuje se zřejmá snaha provádět vnější diferenciaci žáků co nejpozději, poněvadž jsou vyslovovány obavy z vytváření modelu zcela nenormální společnosti, která může být docela dobře postižena ztrátou schopnosti komunikace, tolerance, pochopení pro jinak myslící, jinak jednající. Naučit se žít pospolu je smyslem integrace žáků nadaných i různým způsobem handikepovaných, stejně jako integrace jiných etnik a jazykově odlišných žáků s ostatní populací. /.../ Proto na základní škole upřednostňujeme integrovanou vnitřně diferencovanou výuku.“ (Kalhous, Z., Obst, O. a kol., Školní didaktika, Portál, Praha 2002, s. 80)

V ČR (a rovněž např. v Německu a Rakousku) se však spíše zachovávají tradiční nástroje vnější diferenciacie. Naproti tomu např. pro skandinávské země je typický posun k jednotné vnitřně diferencované škole na úrovni povinné školní docházky.